

1 'भारत जलसिंचन आणि बहुउद्देशिय प्रकल्प'

सिंचन व्यवस्था प्रकार

प्रथम राज्य

1) डाबवा सिंचन

उ. प्रदेश

2) ललाव

आंध्र प्रदेश व तेलंगणा संयुक्त

3) विहीर

उ. प्रदेश

4) इतर

प. बंगाल

प्रमुख कालवे:

राज्य

कालवे

1) राजस्थान

ठांगा कालवा, राजस्थान कालवा (ईंदिरा कालवा)

भारतपूर कालवा, भाक्रा कालवा

640 km लांब

2) हरियाणा

पश्चिम यमुना कालवा, भाक्रा-जानगल कालवा

3) पंजाब

तिहेरी कालवा (भारतालीक स. मोठा)

भाक्रा-जानगल कालवा

4) आंध्र प्रदेश:

नागार्जुनसागर, तुंगभद्रा, कृष्णा त्रिकुंज कालवा

5) बिहार-झारखंड

शोण कालवा, कोसी कालवा

6) MP-खलीसगड

तांदुला कालवा

7) ओडिशा

दिवाकू

8) प. बंगाल

मथुराही, फराकटा, रामोद

9) गुजरात:

बनास, उकरई, सहा, मच्छा कालवा

10) पुर्नालु:

धरूपमा, महा, मलपूमा, अप्पकृष्णा

11) केरळ:

परिभार

12) TN:

कविरी, मेन्पूर, जोअर अवाणी

India = प्रमुख जलसिंचन योजना / प्रकल्प

- 1) आंध्रप्रदेश: तुंगभद्रा, पोचमपाड, गोदावरी बंधारा, सरी सैलम
- 2) तेलंगणा: नागार्जुनसागर, श्रीरामसागर
- 3) K.T.: तुंगभद्रा, बत्प्रभा, मत्प्रभा, कृपणार्जुनसागर
हरकण, ~~अलमर्दी~~, अलमर्दी
- 4) ओडिशा: विशाख, सार्डी, आर्नपुर बंधारा, रंगोली बंधारावती
- 5) T.N.: आलिभार, मेरूर, शोण्यार, अमरावती, परांकीकुलम
- 6) केरल: पेरियार, काळी, इडुक्की, पंवा, कुल्लाड.
- 7) प. बंगाल: मथुराक्षी, कांगसवती, पुर्गापुर बंधारा.
- 8) उत्तर प्रदेश: लांवी असा जलसिंचन, सांकेत न, सांकेत II
बगलीहार
- 9) उ. प्रदेश: मालमिन्ना शारदासागर, रामगंगा, नारायणपुर
रिहॉद, शोण
- 10) बिहार: चंदन जलशय, शोण बंधारा, राजपुर, गंडक वागमती
- 11) मध्य प्रदेश: गांधीसागर, ~~जवाहरसागर~~, जवाहरसागर, इंदिरासागर
वारणाप्रकल्प, लखेव, वारणी
- 12) राजस्थान: जायसम, चंबल न (कोटा बंधारा), चंबल II
मही बजाजसागर, (शोण प्रतापसागर)
- 13) गुजरात: कनास (बालीवडा), हथमती जलशय, सावरमती (खेदी)
काकापार, उकार्द, सरदार सरोवर
- 14) पंजाब: हरिके योजना, मानगल, विभास, श्रेण (रवाजीनसागर)
सिर हंड योजना.
- 15) म.प.: भाहा (बिनासपुर), पोंग, कोल
- 16) झारखंड: मैथून, पंचेत, नेनुधाट
- 17) महाराष्ट्र: कोमना, आभकुवडी, उजनी, रसापुर, तोनलपेह

महद्वि- बहुउद्देशीय प्रकल्पः

i) दामोदर और प्रकल्पः- 1948

= ~~दामोदर नदी~~ ~~बंगाल~~ ~~दुर्ग~~ ~~संविधान~~

दामोदर और महामंडलाधी स्थापना = "18 फेब्रुवारी 1948"

दामोदर नदी

उपमः. खोटा नागपूर पठार व हजारी बाग पठार या क्षेत्रातून लोथी प्रवाह व चार प्रवाह या दोन प्रवाहाच्या सहाय्याने दामोदर नदीचा इवाम होतो.

संगमः. दामोदर नदीचा संगम = भाळ्या जिल्हा (प.उ.)

प्रकल्पाचा उद्देशः. पूर नियंत्रण व जलव्यवस्थापन, जलवाहून, या और प्रकल्पा अभियान (दुर्गवासीस) या प्रकल्प बांधण्यात आले ^{विद्युत} निर्मिती

1) तिलेच्या डॅम = 1953

2) कोनार डॅम = 1956

3) मसोजो (डॅम) = 1958

4) पंचेन डॅम = 1960

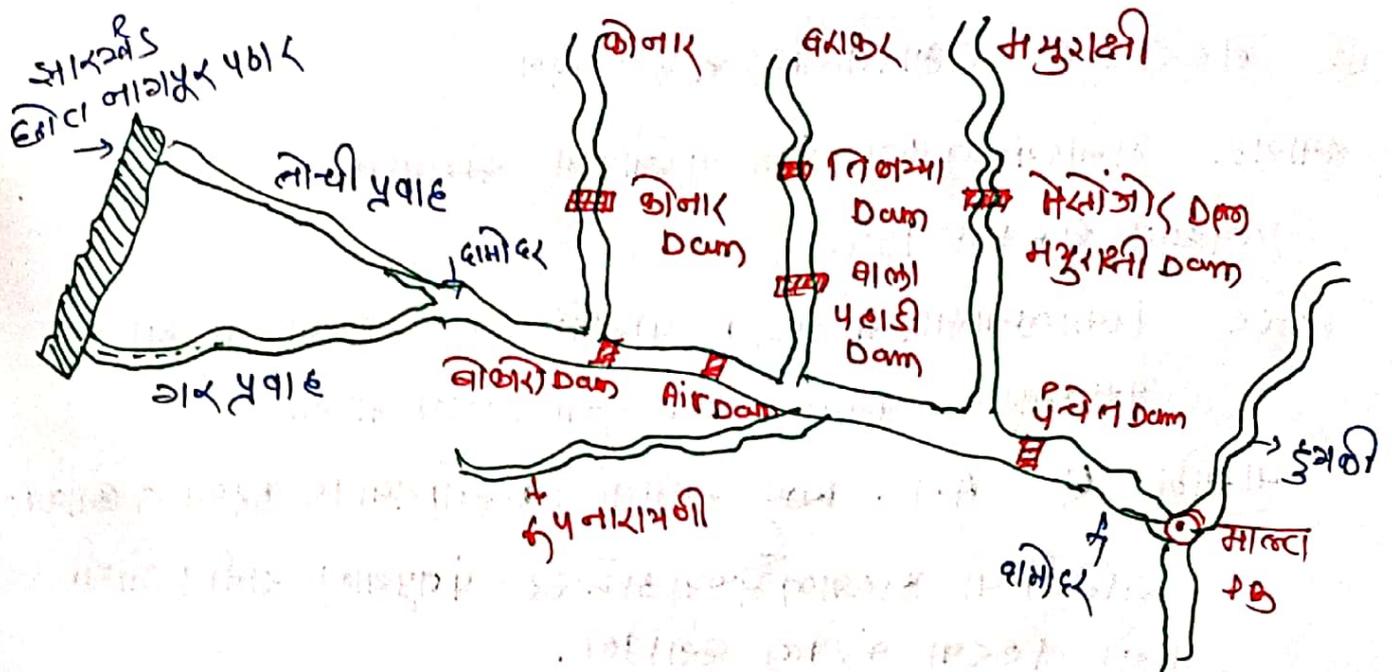
नदीत पुन्हा नवीन 3 डॅमची निर्मिती करण्यात आली

1) बोकरो डॅम

2) बालपल्ली डॅम

3) Air Dam

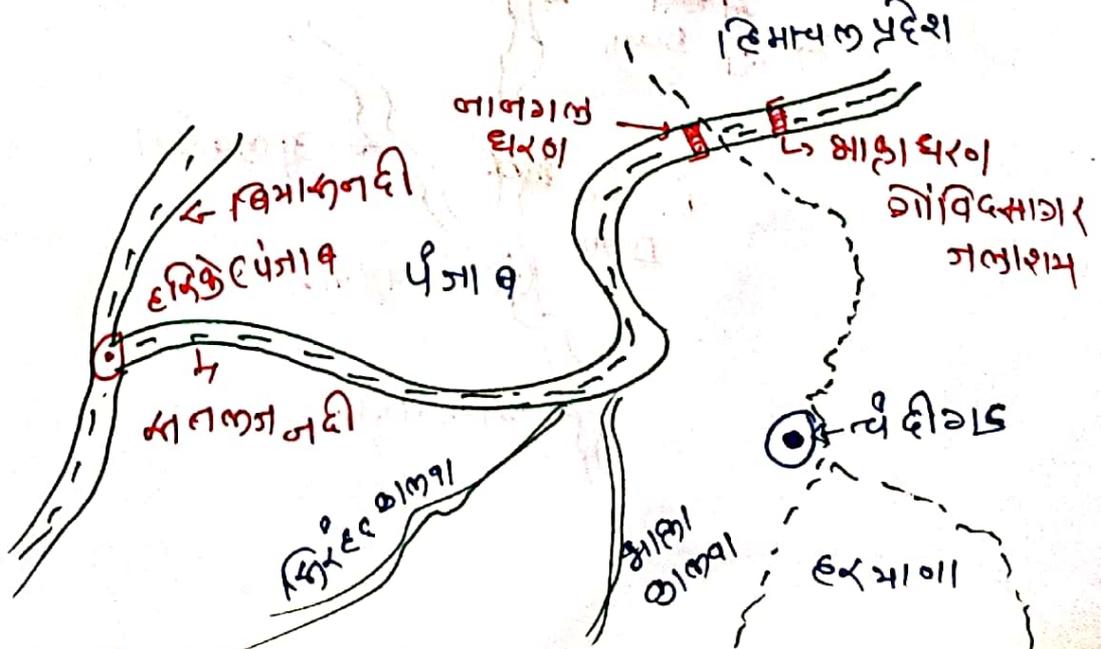
हा प्रकल्प अमेरिकामधील टेनेसी नदी वर अवतारून आले समाविष्ट राज्या. झारखंड व पं.बंगाल

② ਭਾਕਰਾ - ਨਾਨਗਲ ਪ੍ਰਕਲਪ (Dam) = ਸਲਾਹ ਨਦੀ
 ਭਾਰਤੀ ਸ.ਮੋਠਾ ਵੱਡੇ ਪ੍ਰਕਲਪ
 ਯਾ ਪ੍ਰਕਲਪਾਭਿਰਾਜ 'ਦਿਨ ਧਰਾ' ਵਾਂਗਵਾਨ ਭਾਕਰਾ ਡਾਮ

1) ਭਾਕਰਾ ਧਰਾ: ਸਲਾਹ ਨਦੀ ਵਿਕਾਸਪੁਰ ਜਿਲ੍ਹਾ (HP)
 ਡਿੱਠੀ 226 ਮੀ ਲੰਬੀ 348 ਮੀ
 ਗੋਵਿੰਦਸਾਗਰ ਜਲਾਸ਼ਾ ਪ੍ਰਕਲਪ ਨਾਮ

2) ਨਾਨਗਲ ਧਰਾ: ਸਲਾਹ ਨਦੀ (ਪੰਜਾਬ)
 ਡਿੱਠੀ 64 ਮੀ
 ਸਮਾਉਣ ਰਾਜ = HP, ਭਰਮਾਠਾ ਪੰਜਾਬ

③ लेहरी डॅम (भारतातील स.उत्प.धरण)

स्थान: अगीरथी व मिलगंगा नद्यांच्या संगमावर
प्रत्यक्षान सुरुवात 1972

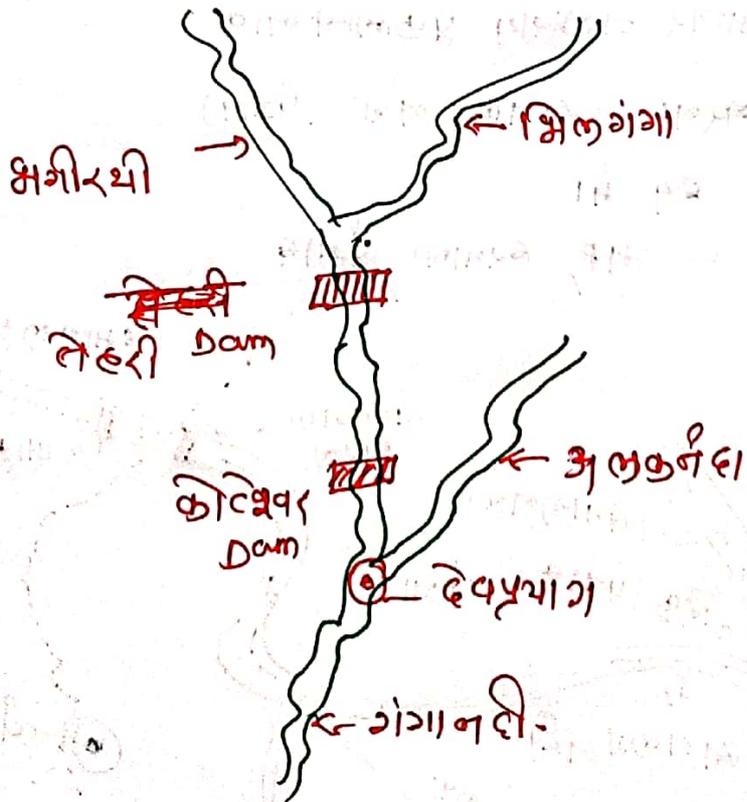
Note- हिमालयासारख्या नाजूक परिक्षितीमध्ये ही योजना घालणे
असल्यामुळे पर्यावरण संरक्षनेचा विशेष साक्षा.

यासाठी डॉ. A.K. Roy समिती स्थापित करण्यात आली.
समितीच्या अहवालामुळे अगोदर पंतप्रधान राजीव गांधी
यांनी हिरवा कंदील दर्शविला.

1990 ला सरकारने पर्यावरण मंत्रालयाने काही अटी घालून
मंजुरी दिली.

वीजनिर्मिती 3500 MW 2,70,000 हेक्टर क्षेत्रात जलसिंचनेचा
फायदा.

या धरणान्या जलाशयाच्या वाढवणे संस्कृतीचे लिहरी राहू
एवू कोटी पाण्याच्या बुडाली

4) हिराकुड डाम (महानदीवर ओरिसा मध्ये)

उंची 61 मी

लांबी = 25.8 km

भारतातील स. लांब धरण

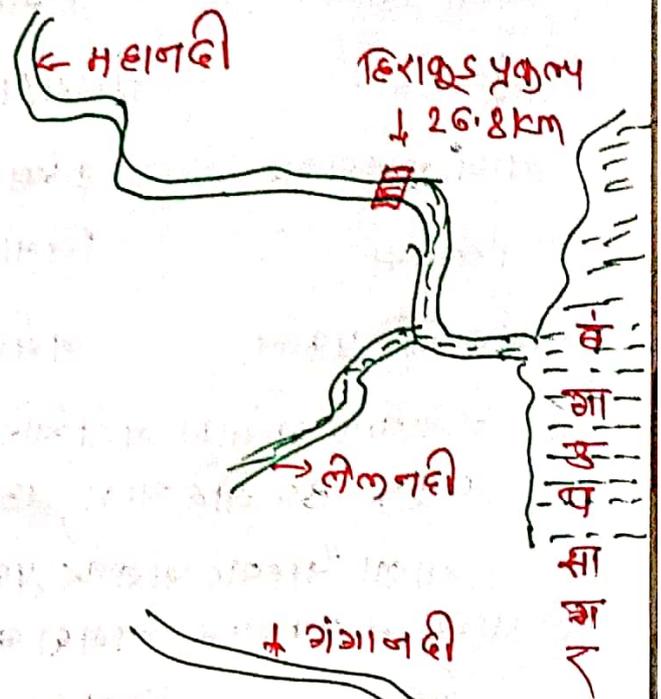
उत्तर-जगातील स. जास्त लांब मातीचे

व मानवनिर्मित प्रकल्प.

मुळ संकल्पना: एम. विश्वेश्वरय्या

सुरुवात: 1948

पूर्ण: 13 जाने 1957 (प. जे. ए. उ. धाम)

5) रिहंद ओरि प्रकल्प :-

उत्तर प्रदेश मधील स. महत्वाचा प्रकल्प.

शीवा नदीवर नव्य जलसिंच

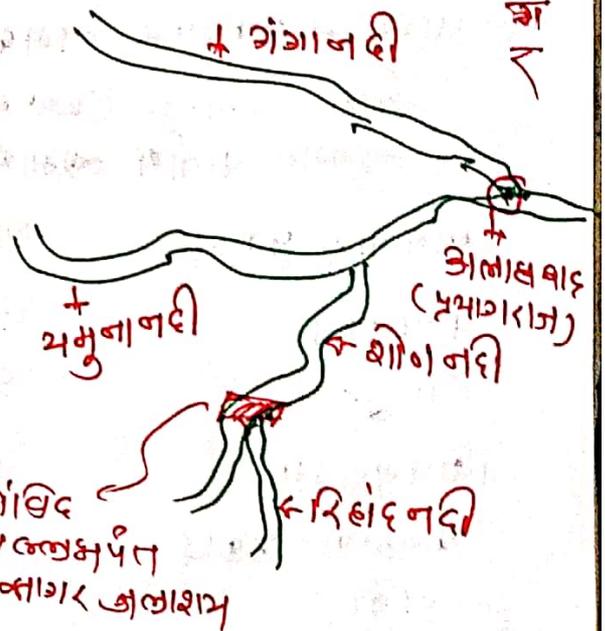
(नदीची उपनदी = रिहंद नदीवर

उंची 92 मी

संस्था - भारतातील मानवनिर्मित स. मोठा जलाशय

शिवा विद वल्लभार्पण जलाशय

सागर जलाशय.

6) चंका ओरि प्रकल्प

रज + मप संयुक्त प्रकल्प

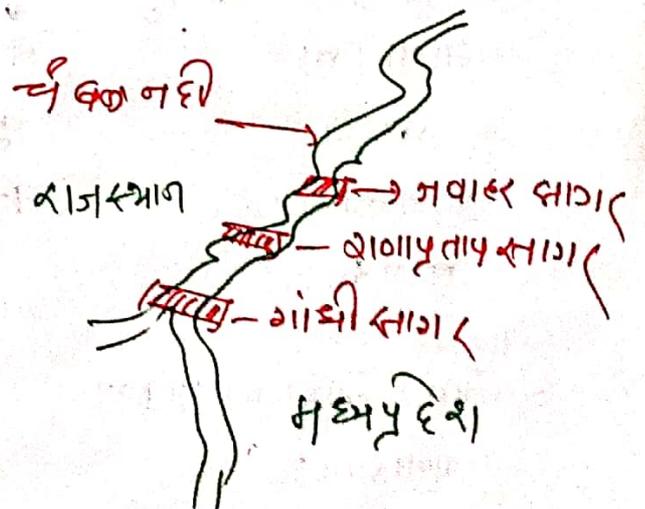
अमुनेची उपनदी चंकावर

प्रकल्प 3

1) गांधीसागर (मप + रज सीमेवर)

2) दावाप्रतापसागर (रावतभावा रज)

3) जवाहरसागर (ओरा रज)

बलप्रकल्प

प्रकल्प / DCC

नदी

समाविष्ट राज्य

कोसी प्रकल्प

कोसी

बिहार + नेपाल

तुंगभद्रा

तुंगभद्रा

कर्नाटक

जलविद्युत व
पुनर्निर्माण

नागार्जुनसागर

कृष्णा

AP

विभास

विभास

पंजाब, HR, RJ

नर्मदाखोरे प्रकल्प

नर्मदा

GT, RJ, MP, MH

गंगालीक स. मोटा नदीखोरे प्रकल्प

उद्देश 30 मोटे धरण, 135 मध्यम प्रकल्प 800 लघु धरण

याला "सह्यार सरोवर प्रकल्प" असेही म्हणतात.

वाह्य प्रकल्प - नर्मदा वयाव आंदोलन - जे लक्ष्य - मेधापाठक

उंची 121.92 (2006) सध्या 2017 = 138.98 मी

गुजरात सर्वार्थ लक्ष्यार्थ

बांगसागर प्रकल्प

शोण

MP

पोचमपाडा

गोदावरी

AP

मेडूर

कावेरी

TN

शिवसमुद्रम

कावेरी

KT

काठापार, उडुपी

तापी

GT

मही

मही

GT

जमनालोक वजाजसागर

मालनिता

वेन्ना

UP, MP

अलमट्टी

कृष्णा

KT

बागलीहार

पिनाब

GT

बांगसागर

शोण

MP

वारगी

नर्मदा

MP

अंतीवाई लोदीसागर प्रकल्प

मवारी

TN

भिवानीसागर

तवा

तवा

MP

(नर्मदेची उपनदी)

भारतातील महत्वाचे खवधवे (Waterfalls)

#	Waterfall / Location	State	Height	State
1	शिवनेर	गुजरात	215m	MP
2	जोग / तिसीसप्पा	करावली	255m	KT
3	धुवंधार	नर्मदा	15m	जवळूर (MP)
4	विश्वनाथ	ईडावली	29m	CH
5	शिवस्तमुद्रम	अवेरी	98m	KT
6	गोकाक	धरुभा	52m	KT
7	अशिरापळी	चालुडी	-	केरळ
8	दुधसागर	मांडवी	310m	गोवा + KT
9	दुधमा	मचकुद	157m	ओडिशा
10	हलिफुट (हल्लीष्पा)	-	-	मेघालय (शिजांग)
11	लोडासारखा विसणारा	-	-	-
12	कपिलधारा	नर्मदा	23m	MP
13	केवळ लिंगमळा	केवळ	183m	MH
14	अहस्ताधारा	-	-	देह्राडून (उत्तराखंड)
15	होगेनाकाळ	अवेरी	-	TN (धर्मपूरी)
16	भारताचा नागारा	-	-	-
17	गंधूण प्रविष्ट	-	-	-
18	गोशंदा	-	-	मथूरभंज (ओडिशा)
19	लोथ (सुदुधधारा)	-	-	सिमलीपाल राष्ट्रीय उद्यान
20	रजाप्पा	दामोदर व जैवली नदी	-	रांची झरणा
21	रजाप्पा	दामोदर व जैवली नदी	-	रांची झरणा
22	रजाप्पा	दामोदर व जैवली नदी	-	रांची झरणा

भारतातील नदीकाठची महत्वाची शहरे :

अ.क्र.	शहर	नदी	राज्य	अक्र	शहर	नदी	राज्य
1	आग्रा	यमुना	उत्तरप्रदेश	2	अहमदाबाद	साबरमती	गुजरात
3	अलाहाबाद	गंगा-यमुना संगम	उत्तरप्रदेश	4	बरेली	रामगंगा	उत्तरप्रदेश
5	बद्रीनाथ	अलकनंदा	उत्तराखंड	6	कटक	महानदी	ओडिशा
7	दिल्ली	यमुना	दिल्ली	8	दिव्रगड	ब्रह्मपुत्रा	आसाम
9	फिरोझपूर	सतलज	पंजाब	10	गुवाहाटी	ब्रह्मपुत्रा	आसाम
11	हरिद्वार	गंगा	उत्तराखंड	12	हैद्राबाद	मुशी	तेलंगणा
13	जबलपूर	नर्मदा	मध्यप्रदेश	14	जमशेदपूर	सुवर्णरेखा	झारखंड
15	जौनपूर	गोमती	उत्तरप्रदेश	16	कोलकाता	हुगळी	पश्चिमबंगाल
17	कानपूर	गंगा	उत्तरप्रदेश	18	कोटा	चंबळ	राजस्थान
19	कूर्नूल	तुंगभद्रा	आंध्रप्रदेश	20	लखनौ	गोमती	उत्तरप्रदेश
21	लुधियाना	सतलज	पंजाब	22	मथुरा	यमुना	उत्तर प्रदेश
23	नाशिक	गोदावरी	महाराष्ट्र	24	पणजी	मांडवी	गोवा
25	पटना	गंगा	बिहार	26	संबळपूर	महानदी	ओडिशा
27	श्रीनगर	झेलम	जम्मू काश्मीर	28	श्रीरंगपट्टण	कावेरी	कर्नाटक
29	सूरत	तापी	गुजरात	30	तिरुचिरापल्ली	कावेरी	तामिळनाडू
31	उज्जैन	क्षिप्रा	मध्यप्रदेश	32	वाराणसी	गंगा	उत्तरप्रदेश
33	विजयवाडा	कृष्णा	आंध्रप्रदेश	34	गंगाखेड	गोदावरी	महाराष्ट्र
35	अयोध्या	शरयू / घाग्रा	उत्तरप्रदेश	36	भागलपूर	गंगा	बिहार
37	जम्मू	तावी	जम्मू काश्मीर	38	राजमहेंद्री	गोदावरी	आंध्रपदेश
39	वडोदरा	विश्वामित्री	गुजरात	40	मिर्झापूर	गंगा	उत्तरप्रदेश
41	बंगळूरु	वृषभावती	कर्नाटक	42	फरुखाबाद	गंगा	उत्तरप्रदेश
43	राजकोट	अजी	गुजरात	44	गया	फालगु	बिहार
45	फतेहगड	गंगा	उत्तरप्रदेश	46	कनौज	गंगा	उत्तरप्रदेश
47	मंगलोर	नेत्रावती, गुरुपुरा	कर्नाटक	48	शिमोगा	तुंगा	कर्नाटक
49	भद्रावती	भद्रा	कर्नाटक	50	होस्पेट	तुंगभद्रा	कर्नाटक
51	कारवार	काली	कर्नाटक	52	बागलकोट	घटप्रभा	कर्नाटक
53	होनोवर	शरावती	कर्नाटक	54	ग्वाल्हेर	चंबळ	मध्यप्रदेश
55	गोरखपूर	राप्ती	उत्तरप्रदेश	56	मालेगाव	गिरणा	महाराष्ट्र
57	रुरकेला	ब्राह्मणी	ओडिशा	58	पाटण	सरस्वती	गुजरात
59	पुणे	मुळा, मुठा	महाराष्ट्र	60	मदुराई	वैगी	तामिळनाडू
61	चेन्नई	कूलम, अड्यार	तामिळनाडू	62	कोईमतूर	नोय्याल	तामिळनाडू

63	तिरुनेवेली	थमिराबरणी	तामिळनाडू	64	भरुच	नर्मदा	गुजरात
65	कर्जत	उल्हास	महाराष्ट्र	66	महाड	सावित्री	महाराष्ट्र
67	नांदेड	गोदावरी	महाराष्ट्र	68	नवसारी	पूर्णा	गुजरात
69	कोल्हापूर	पंचगंगा	महाराष्ट्र	70	नेल्लोर	पेत्रार	आंध्रप्रदेश
71	निझामाबाद	गोदावरी	तेलंगणा	72	सांगली	कृष्णा	महाराष्ट्र
73	कराड	कृष्णा	महाराष्ट्र	74	हाजीपूर	गंगा	बिहार
75	कांचीपूरम	वेगावती	तामिळनाडू	76	तंजावर	वेन्नारु	तामिळनाडू
77	मुर्शिदाबाद	हुगळी	पश्चिम बंगाल	78	मुंघेर	गंगा	बिहार
79	जमालपूर	गंगा	बिहार	80	पूर्णिया	कोसी	बिहार
81	बदाऊन	सोत	उत्तरप्रदेश	82	त्र्यंबकेश्वर	गोदावरी	महाराष्ट्र
83	अमरावती	कृष्णा	आंध्रप्रदेश	84	वलसाड	ओरिंगा	गुजरात
85	होस्पेट	तुंगभद्रा	कर्नाटक	86	दमण	दमणगंगा	दमण
87	पंढरपूर	भीमा	महाराष्ट्र	88	लेह	सिंधू	जम्मू काश्मीर
89	कारवार	काली	कर्नाटक	90	कोट्टायम	मीनाचील	केरळ
91	इटावा	यमुना	उत्तरप्रदेश	92	पैठण	गोदावरी	महाराष्ट्र
93	अहमदनगर	सीना	महाराष्ट्र	94	महाबळेश्वर	कृष्णा	महाराष्ट्र
95	बीड	सिंदफणा	महाराष्ट्र	96	नेवासे	गोदावरी	महाराष्ट्र
97	परभणी	गोदावरी	महाराष्ट्र	98	नागपूर	नाग	महाराष्ट्र
99	माहुली	कृष्णा-वेण्णा	महाराष्ट्र	100	रावेर	तापी	महाराष्ट्र

✚ कर्कवृत्त भारताच्या 8 राज्यांतून जाते :

गुजरात, राजस्थान, मध्यप्रदेश, छत्तीसगड, झारखंड, प. बंगाल, त्रिपुरा, मिझोराम.

✚ कर्कवृत्त भारतातील ज्या शहरांमधून किंवा जवळून जाते :

रांची, भोपाळ, भुज, गांधीनगर, ऐझवाल, अगरतळा

✚ नागपूर शहरात शून्य चौक आहे. हे ठिकाण भारताच्या एकदम मध्यभागी (केंद्रबिंदू) आहे.

✚ भारताचे प्रमाण रेखावृत्त (82° 30' पूर्व) उत्तरप्रदेश, मध्यप्रदेश, छत्तीसगड, ओडिशा आणि आंध्रप्रदेश या 5 राज्यांतून जाते.

